O‘ZBEK VA ARAB BADIIY MATNLARIDA SINTAKTIK-EMOTIV VOSITALARNING TARJIMAVIY MUVOFIQLIGI

Olimov Zuxrobiddin Shaxobiddin o‘g‘li
Andijon davlat chet tillari instituti doktoranti
E-mail: zuhrobiddino@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23569137

Annotatsiya. Mazkur tezisda Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani va uning arabcha tarjimasi misolida sintaktik-emotiv vositalarning funksional muvofiqligi tahlil qilinadi. Parallelizm, modal-qiyosiy qurilma va nutqiy harakat bilan ichki kechinmaning sintaktik birikishi qiyoslanib, emotsional ma’no saqlangan vaziyatda ham ritmik va uslubiy ta’sir o‘zgarishi mumkinligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: sintaktik emotivlik, badiiy tarjima, o‘zbek tili, arab tili, parallelizm, funksional ekvivalentlik, emotsional ritm.

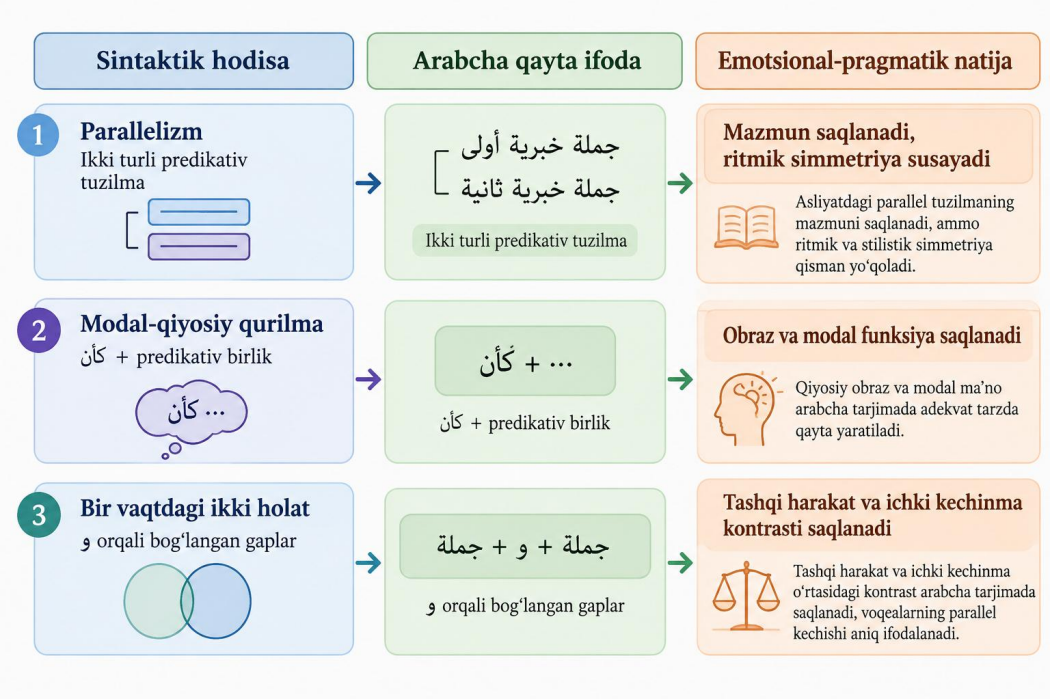
Badiiy matnda emotsiya faqat hissiyot nomini bildiruvchi leksik birliklar bilan emas, gapning qurilishi, bo‘laklarning tartibi, parallelizm, qiyosiy-modallik va sintaktik ritm vositasida ham yuzaga chiqadi. Bunday birliklarni tarjima qilishda so‘zma-so‘z muvofiqlikning o‘zi yetarli emas: tarjimon muallif yaratgan psixologik harakatning ketma-ketligi va o‘quvchiga yo‘naltirilgan ekspressiv ta’sirni ham qayta tashkil etadi. Tadqiqotning maqsadi “O‘tkan kunlar”dagi ayrim sintaktik-emotiv qurilmalarning arab tilida qayta ifodalanish usullarini aniqlash va ularning kommunikativ funksiyasini baholashdan iborat.

Tadqiqot materiali sifatida A. Qodiriyning o‘zbekcha romani (2019) hamda Muhammad Nasriddin al-Jibaliy tarjimasidagi arabcha matn (2024) olindi. Uchta mikrokontekst qiyosiy-semantik, sintaktik va lingvopragmatik tahlil usullarida ko‘rib chiqildi. Tahlilda to‘rt belgi nazorat qilindi: (1) predikativ tuzilma, (2) ritmik parallelizm, (3) emotsional mazmunning implitsit yoki eksplisitligi, (4) kontekstual kommunikativ vazifa. Keltirilgan sahifalar tadqiqot kartotekasidagi ko‘rsatkichlar bo‘lib, nashr nusxalari bilan yakuniy tekshirilishi kerak.

Birinchi misol: “Hasanali kunlarini tomoqsiz, tunlarini uyqusiz kechira boshladi” (asliyat, 78-bet) «فقد حسن علي شهيته، ولم يعد قادرًا على النوم ليلاً» (tarjima, 128-bet). O‘zbekcha gapdagi “kunlarini ... / tunlarini ...” shakliy parallelizmi iztirobning davomiyligini ritmik takror bilan kuchaytiradi. Arabcha ifodada esa ikki holat turli predikativ vositalar bilan beriladi: ishtahaning yo‘qolishi va uxlay olmaslik. Asosiy psixologik mazmun saqlangan, ammo parallel sintaktik qolipning estetik yaxlitligi zaiflashgan. Demak, semantik aniqlik va sintaktik-ekspressiv ekvivalentlik har doim bir xil darajada namoyon bo‘lmaydi.

Ikkinchi misol: “Go‘yo uning yuragida olov alanglagandek bo‘ldi” (asliyat, 143-bet) «كأن نارًا قد اشتعلت في قلبه» (tarjima, 219-bet). Bu juftlikda o‘zbekcha “go‘yo ... -gandek” modal-qiyosiy ramkasi arab tilidagi «كأن» vositasida qayta yaratiladi. “Yurakdagi olov” obrazi ham saqlanadi. Shu sababli sintaktik shakllar grammatik jihatdan farq qilsa-da, kechinmaning taxminiy-qiyosiy taqdimoti va uning obrazli funksiyasi o‘zaro yaqinlashadi. Ushbu misol formal aynanliksiz ham funksional muvofiqlikka erishish mumkinligini ko‘rsatadi.

Uchinchi misol: “U gapirar ekan, yuragi ich-ichidan yonardi” (asliyat, 138-bet) «كان يتكلم وقلبه يحترق من الداخل» (tarjima, 212-bet). Ikkala variantda tashqi nutqiy faoliyat va ichki ruhiy kechinma bir vaqtda beriladi. Arabcha «و» bilan bog‘langan konstruktsiya qahramonning tashqi xotirjam nutqi ortida kechayotgan ichki zo‘riqishni saqlaydi. Natijada mazmuniy muvofiqlik bilan birga psixologik qarama-qarshilikning sintaktik tashkil etilishi ham asosan tiklanadi.

Misollar sintaktik-emotiv muvofiqlikni faqat gapning uzunligi yoki grammatik tuzilishining o‘xshashligi bilan baholash mumkin emasligini ko‘rsatadi. Parallelizm buzilgan holatda referensial ma’no yetkazilgan bo‘lsa ham, o‘quvchi qabul qiladigan ritmik urg‘u o‘zgaradi. Aksincha, o‘zbek va arab tillarining grammatik vositalari turlicha bo‘lgan vaziyatda modal-qiyosiy funksiya saqlanishi mumkin. Shunday ekan, sintaktik tarjimada kamida ikki mezon mazmuniy muvofiqlik va ekspressiv-funksional muvofiqlik mustaqil ko‘rib chiqilishi lozim. Mazkur kuzatishlar uchta tanlangan mikrokontekstga tegishli; ular butun roman bo‘yicha chastota xulosasi sifatida talqin qilinmaydi.

O‘zbekcha va arabcha badiiy matnlarni qiyoslash sintaktik-emotiv vositalar tarjimasida uch holatni aniqlash imkonini berdi: parallel qurilmaning desimmetrizatsiyasi, modal-qiyosiy ramkaning funksional saqlanishi hamda tashqi harakat bilan ichki kechinma munosabatining sintaktik qayta yaratilishi. Tarjima sifatini baholashda hissiy mazmun bilan bir qatorda ritm, modal taqdimot va psixologik kontrastning saqlanishini hisobga olish zarur. Bu yondashuv badiiy tarjimada semantik ekvivalentlik va emotsional-pragmatik adekvatlikni farqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. Toshkent: Navro‘z, 2019.
2. قادري، عبد الله. الأيام الخوالي: قصة حب مريرة وقعت أحداثها في تركستان. ترجمة محمد نصر الدين الجبالي. القاهرة: دار المعارف، 2024.
3. Nida E. A. Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964.
4. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London: Routledge, 2011.
5. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988.